

Конституційна юстиція в Україні

Лекція №1

*Тема: Конституційний контроль в Україні:
генезис, розвиток, моделі та види*

План:

1. Поняття конституційної юрисдикції, конституційного контролю та нагляду.
2. Визначення поняття конституційної юстиції в Україні.
3. Передумови виникнення конституційного контролю в світі.
4. Розвиток конституційного контролю в контексті становлення правової державності в Україні.
5. Критерії класифікації та види конституційного контролю.
6. Основні моделі органів конституційного контролю: американська модель; європейська модель; змішана модель та інші.

КОНСТИТУЦІЙНА ЮСТИЦІЯ (лат. *iustitia* –
справедливість)

сукупність судових та квазісудових органів
конституційного контролю та їхню діяльність
щодо забезпечення верховенства конституції

КОНСТИТУЦІЙНА ЮРИСДИКЦІЯ (лат. «jus» – право
«dico» – говорю; (jurusdictio - судочинство)

спеціальна компетенція (повноваження та підвідомчість) судових та квазісудових органів конституційного контролю, якою вони наділені для забезпечення верховенства конституції

Ідея конституційного контролю

вперше зародилася на початку XVII ст. у Великобританії та була реалізована в діяльності Таємної ради, яка визнавала закони легіслатур (законодавчих зборів) колоній недійсними, якщо вони суперечили законам англійського парламенту та загальному праву

У сучасному вигляді доктрина конституційного контролю

вперше була сформульована й застосована Верховним Судом США

Конституція США не наділила Верховний Суд правом установлення відповідності законів Конгресу до Конституції.

Відправною точкою запровадження судового конституційного контролю вважається справа «Мербері проти Медісона» (Marbury v. Madison), за якою у 1803 році Верховний Суд США встановив, що закон Конгресу, який суперечить федеральній Конституції, може бути визнаний судом неконституційним. Тим самим суд наділив себе повноваженнями у сфері конституційної юстиції, а саме - здійснення конституційного контролю.

Тому першою країною, яка запровадила конституційний контроль, прийнято називати США

Конституційний контроль

це діяльність компетентних органів державної влади, наділених повноваженнями з перевірки, виявлення, визначення та усунення невідповідності законів, інших нормативно-правових актів Конституції, вирішення спірних питань щодо конституційності норм двох чи більше законів або актів міжнародного права, розв'язання конфліктів з приводу застосування Конституції та законів, спрямована на охорону Конституції, встановленого нею конституційного ладу, прав та свобод людини й громадянина, забезпечення верховенства права і конституційної законності.

здійснюють у процесі реалізації Конституції всі правотворчі та правозастосовчі органи, перевіряючи свої та інші акти на відповідність Основному Закону: Президент України, Верховна Рада України, Уряд, органи виконавчої влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування тощо.

Конституційний нагляд

це діяльність компетентних органів державної влади, громадян пов'язана із здійсненням спостереження, перевірки, виявлення та констатації порушень Конституції, невідповідних їй нормативно-правових актів та вжиття заходів до неухильного дотримання її положень, припинення та усунення виявлених порушень, приведення у відповідність до неї нормативно-правових актів, що суперечать їй.

При здійсненні конституційного нагляду органи, як правило, не можуть безпосередньо припинити дію неконституційних актів, а лише визнають невідповідність їх Основному Закону, а рішення про скасування приймає сам орган, який його ухвалив

Класифікація конституційного контролю

За часом здійснення

Попередній
(превентивний)

акт перевіряється щодо
відповідності конституції до
набрання ним сили

наступний

акт перевіряється щодо
відповідності конституції після
набрання ним сили

```
graph TD; A[За характером правових наслідків] --> B[консультативний]; A --> C[імперативний]; B --> D[Рішення не має юридичної сили й має рекомендаційний характер, його виконання ґрунтується на авторитеті органу конституційного контролю]; C --> E[рішення є загальнообов'язковими як у разі визнання акта відповідним конституції, так і в разі оголошення акта неконституційним, тобто таким, що не має юридичної сили.];
```

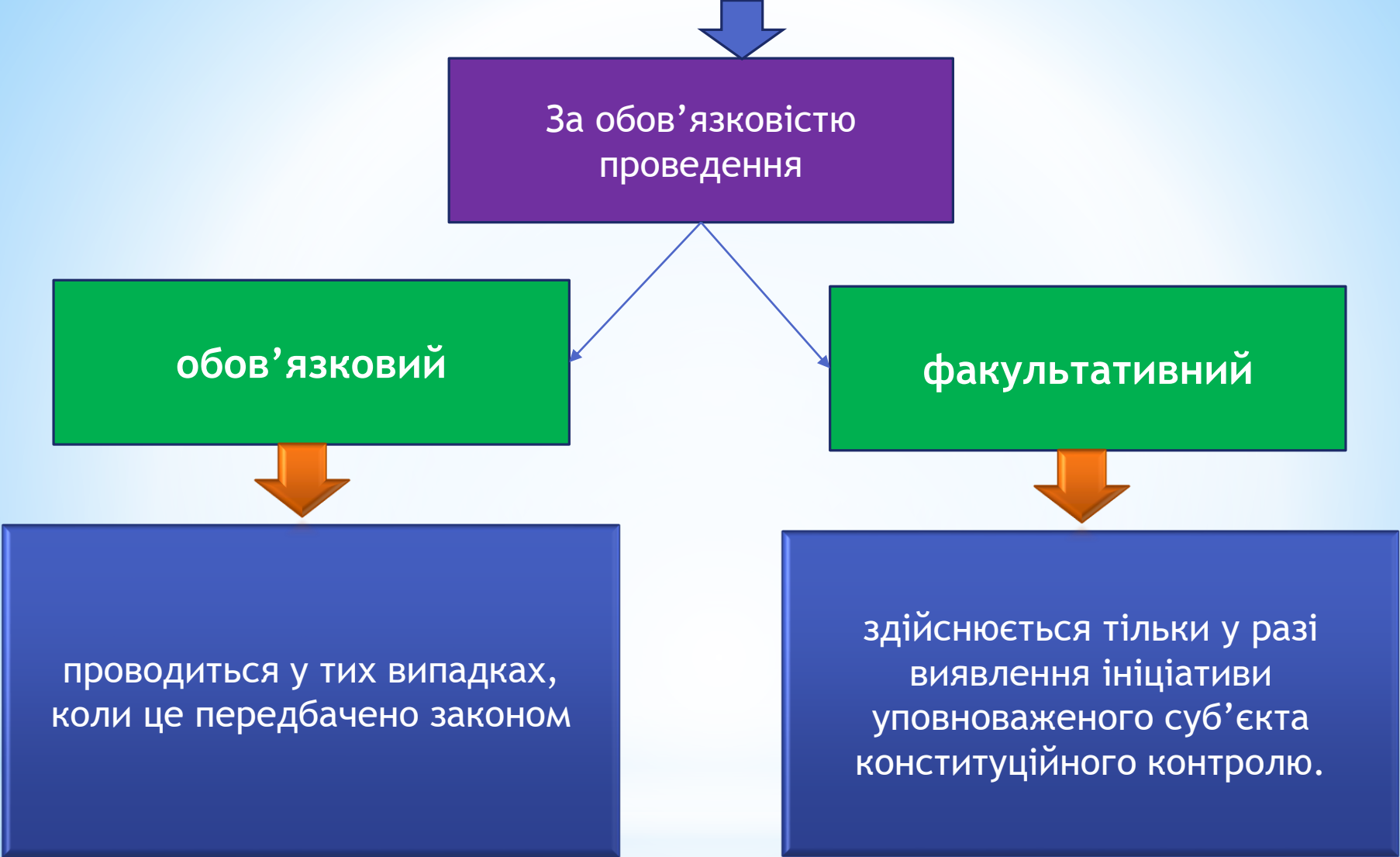
За характером правових наслідків

консультативний

Рішення не має юридичної сили й має рекомендаційний характер, його виконання ґрунтується на авторитеті органу конституційного контролю

імперативний

рішення є загальнообов'язковими як у разі визнання акта відповідним конституції, так і в разі оголошення акта неконституційним, тобто таким, що не має юридичної сили.

За обов'язковістю
проведення

обов'язковий

проводиться у тих випадках,
коли це передбачено законом

факультативний

здійснюється тільки у разі
виявлення ініціативи
уповноваженого суб'єкта
конституційного контролю.

```
graph TD; A[За формою] --> B[абстрактний]; A --> C[конкретний]; B --> D[здійснюється при перевірці конституційного акта чи його частини поза зв'язком з будь-якою конкретною справою]; C --> E[здійснюється тільки у зв'язку з якоюсь, найчастіше судовою, справою, при вирішенні якої підлягає застосуванню конкретний акт чи норма, оспоровані з точки зору їх конституційності];
```

За формою

абстрактний

здійснюється при перевірці конституційного акта чи його частини поза зв'язком з будь-якою конкретною справою

конкретний

здійснюється тільки у зв'язку з якоюсь, найчастіше судовою, справою, при вирішенні якої підлягає застосуванню конкретний акт чи норма, оспоровані з точки зору їх конституційності

КОНСТИТУЦІЙНОСТІ

За змістом

формальний

перевірці підлягає дотримання конституційних умов і вимог, які належать до видання акта. При цьому визначається, чи входить видання акта до компетенції даного органу, чи дотримуються процесуальні норми та форма акта.

матеріальний

означає перевірку відповідності змісту акта приписам конституції.

Моделі органів конституційної юрисдикції

Англо-американська
(дифузна)

Європейська
(австрійська,
континентальна
Кельзенська)

Змішана

Соціалістична

Ісламська

Англо-американська (дифузна)

конституційний контроль здійснює не окремих орган, а Верховний Суд. В умовах США конституційний контроль здійснюють практично всі суди, а тому модель нерідко характеризують як децентралізовану, або як дифузну;

діє принцип «зв'язаної компетенції», суд здійснює тлумачення конституційного тексту, але тільки для правильного вирішення справи на підставі конституційних норм;

під час здійснення конституційного контролю вирішується питання відповідності конституції як законів, так і інших актів, як нормативних, так і не нормативних;

питання щодо невідповідності конституції вирішується не в рамках окремого конституційного провадження, а безпосередньо під час слухання конкретної судової справи, кримінальної, цивільної чи іншої справи суд може прийняти рішення щодо конституційності закону чи іншого акті

відсутня окрема та особлива правова регламентація діяльності суду при здійсненні конституційного провадження

у разі якщо акт буде визнаний неконституційним, він втрачає юридичну силу. За час свого існування Верховний Суд визнав неконституційними більше 122 положень федеральних законів (повністю або частково)

Англо-американська (дифузна)

Данія, Ірландія, Норвегія, Швеція; в Азії - Бангладеш, Гонконг, Ізраїль, Індія, Іран, Малайзія, Непал, Пакистан, Сінгапур, Японія; в Африці - Ботсвана, Гамбія, Гана, Замбія, Зімбабве, Камерун, Кенія, Коморські острови, Малаві, Намібія, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Танзанія, Уганда; в Америці - Аргентина, Багамські острови, Барбадос, Болівія, Домініканська Республіка, Гаїті, Гайана, Гондурас, Гренада, Канада, Мексика, Нікарагуа, Сент-Крістофер-і-Невіс, Сурінам, США, Тринідад і Тобаго, Ямайка; в Австралії і Океанії - Кірібаті, Науру, Нова Зеландія, Фіджі.

Європейська (романо-германська, австрійська, Кельзенська)

```
graph TD; A[Європейська (романо-германська, австрійська, Кельзенська)] --> B[конституційний контроль здійснюється окремо створеним органом конституційної юрисдикції, який, як правило, не належить до судової гілки влади]; B --> C[питання про конституційність законів та інших нормативноправових актів вирішується судом в рамках окремого конституційного провадження]; C --> D[існує окрема та спеціальна сукупність правових норм (спеціальне законодавство), що регулює як статус органу конституційної юрисдикції, так і провадження ним відповідних справ.];
```

конституційний контроль здійснюється окремо створеним органом конституційної юрисдикції, який, як правило, не належить до судової гілки влади

питання про конституційність законів та інших нормативноправових актів вирішується судом в рамках окремого конституційного провадження

існує окрема та спеціальна сукупність правових норм (спеціальне законодавство), що регулює як статус органу конституційної юрисдикції, так і провадження ним відповідних справ.

Європейська (романо-германська, австрійська, Кельзенська)

Ця модель прийнята не лише в більшості країн Європи, але й на%:

- американському континенті (Колумбія, Чилі, Панама та ін.), в Азії (Іран, Сирія, Туреччині та ін.),
- в Африці (Ангола, Єгипет, Малі, Ефіопія та ін.).

У цих країнах засновані:

- конституційні суди (наприклад, Болгарія, Іспанія, Італія, Польща, Чехія та ін.), або
- конституційні палати вищих судових органів загальної юрисдикції (наприклад, Гвінея, Коста-Ріка та ін.), або конституційні ради (Марокко, Сенегал та ін.).

Конституційний контроль у Франції

```
graph TD; A[Конституційний контроль у Франції] --> B[має несудовий характер, його об'єктом не можуть бути закони, які вступили в силу. Попередній конституційний контроль відносно прийнятих парламентом ординарних законів здійснюється до їх підписання і офіційного опублікування главою держави]; B --> C[Функціонує в Португалії, Румунії, Естонії, Південно-Африканській Республіці.];
```

- має несудовий характер,
- його об'єктом не можуть бути закони, які вступили в силу.
- Попередній конституційний контроль відносно прийнятих парламентом ординарних законів здійснюється до їх підписання і офіційного опублікування главою держави

Функціонує в Португалії, Румунії, Естонії,
Південно-Африканській Республіці.

Змішана європейсько-американська модель

включає елементи як децентралізованого, так і централізованого контролю. Хоча повноваження по здійсненню конституційного контролю концентруються в конституційному або верховному суді (або в їх спеціальних палатах), всі звичайні суди наділені повноваженнями не застосовувати закони, які вони вважають, що не відповідають конституції.

- а) конституційний суд: в Європі - в Португалії; в Америці - в Гватемалі, Колумбії, Перу, Еквадорі;
- б) вищий суд або його спеціальна палата: в Європі - в Греції, Швейцарії (з урахуванням того, що в швейцарською системою обмеженого конституційного контролю Федеральний Суд Швейцарії не може давати оцінку федеральним законам); в Азії - в Індонезії, Тайвані; в Америці - в Бразилії, Венесуелі, Сальвадорі.

Соціалістична модель конституційного контролю

функції конституційного контролю здійснює сам парламент або президія верховного ради (президія Національної ради, постійний комітет та ін.). Таким чином, вищим органом конституційного контролю є парламент.

характерна для держав соціалістичного типу. Нині така модель діє лише в чотирьох соціалістичних країнах - КНР, В'єтнам, Північна Корея, Куба.

Ісламська (мусульманська, традиційна) модель

діють конституційно-релігійні поради і спец органи (ради духовенства, ради вождів тощо). Так, наприклад, Конституція Ірану заснувала Раду з охорони конституції з метою "зберігати заповіді ісламу і конституції проти будь-яких відхилень від них з боку палати депутатів". До складу Ради входять 12 осіб - шести богословів, призначених керівником держави (вищою духовною особою), і шести мусульманських правників, запропонованих парламентом, і здійснює функцію ісламського РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ - покликаний стежити за тим, щоб правові акти не суперечили Коран

В Україні

запроваджена саме австрійська модель органу конституційної юрисдикції, оскільки створений та функціонує окремих орган - Конституційний Суд України, який по суті і є єдиним органом конституційної юрисдикції. Його статус та діяльність регламентується окремим законодавством - крім Конституції України (розділ XII), Законом України «Про Конституційний Суд України», Регламентом Конституційного Суду України.

1 липня 1992 Верховна Рада України 259 голосами
обрала Леоніда Юзькова першим Головою
Конституційного Суду України (Помер 2
березня 1995 року).

Він був членом Венеціанської комісії Ради Європи «Демократія через право». Очолював групу науковців, які розробили концепцію Основного Закону, пізніше – робочу групу з розроблення проекту нової Конституції України.

Конституційний Суд України розпочав свою діяльність
- 16 жовтня 1996 року

```
graph TD; A[Конституційний Суд України розпочав свою діяльність - 16 жовтня 1996 року] --> B[Перше рішення Конституційного Суду України]; B --> C(13 травня 1997 року); C --> D[Про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України (у справі щодо несумісності депутатського мандата)];
```

Перше рішення Конституційного Суду України

13 травня 1997 року

Про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України (у справі щодо несумісності депутатського мандата)